

Відповідно до п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України одержувач бюджетних коштів – суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яка не має статусу бюджетної установи, уповноважена розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримує на їх виконання кошти бюджету[4].

Отже, потрібно зазначити, що статус суб'єкта кримінально-караного діяння передбаченого ст. 211 КК України потрібно встановлювати керуючись положеннями бюджетного та кримінального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. Проблеми юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. Вип. 2 (17). С. 133–142.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея; НАВС. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1064 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. ; відп. ред. Кондратьєв Я. Ю. ; наук. ред. Клименко В. А. та Мельник М. І. Київ, 2002. 432 с.
4. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

УДК 343.98

КОРШУН О.В.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ АБО ЇЇ ВБИВСТВА
ЧЕРЕЗ ЗАВОЛОДІННЯ НЕРУХОМІСТЮ**

Наголошено, що незаконно заволодіти нерухомістю можна у різний спосіб: через вчинення шахрайських дій, через вимагання передати право на нерухомість, через утримання власника нерухомості в неволі і переоформлення за цей час нерухомості на злочинців. Нерідкими є випадки позбавлення життя володільця нерухомістю з метою заволодіння цією нерухомістю. У статті здійснюється аналіз криміналістичної літератури відносно організаційно-підготовчого етапу розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості та комплексу заходів, що входять до його змісту. Пропонується перелік найбільш доцільних заходів при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, а також фактів зникнення особи, пов'язаних із заволодінням нерухомістю. З'ясовано, що вчені при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, виокремлюють такі найбільш розповсюджені місця події, що підлягали слідчому огляду: домоволодіння потерпілого (будинок, квартира, гараж, город, подвір'я тощо); відкрита місцевість (лісосмуга, лісопосадка, каналізаційні колектори тощо). Натомість, наші дослідження показали, що перелік об'єктів огляду місця події при вбивствах, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, набагато ширший. Так, через те, що потерпілого перед підписанням документів нерідко тримають у неволі, об'єктом огляду можуть бути місця утримання потерпілого. У випадку поміщення власника нерухомості до психіатричної лікарні, огляду також підлягає приміщення цієї лікарні, а також палата, в якій тримався потерпілий. Зроблено висновок, що у 95% випадків, позбавляючи потерпілого життя, злочинці намагаються приховати мотив вбивства та здійснюють різноманітні інсценування: самогубства, нещасного ви-

падку, природної смерті (наприклад вводять препарат, який швидко виводиться із організму або додають до їжі отруйні речовини, які поступово руйнують організм). Нерідко злочинці створюють негативні обставини, що дезінформують органи досудового розслідування та сприяють висуненню версій щодо хибних мотивів, осіб, які начебто мають відношення до вбивства тощо. У зв'язку із чим, під час огляду місця події необхідно насамперед звертати увагу саме на негативні обставини, тобто штучне створення на місці події тих слідів, які не повинні бути за таких обставин, або відсутність слідів, які повинні обов'язково бути при такому механізмі вчинення злочину.

Ключові слова: *нерухомість, будівництво, ринок нерухомості, допит, вбивство, зникнення особи, слідчі (рошукові) дії, кримінальне правопорушення.*

It is emphasized that real estate can be illegally seized in various ways: by committing fraudulent acts, by demanding to transfer the right to real estate, by keeping the property owner in captivity and re-registration of real estate for criminals during this time. It is not uncommon for a property owner to be deprived of his life in order to take possession of the property. The article analyzes the forensic literature regarding the organizational and preparatory stage of the investigation of criminal offenses in the field of real estate and a set of measures included in its content. Here is a list of the most appropriate measures in the investigation of homicides related to real estate, as well as the disappearance of a person related to real estate. It has been found that when investigating homicides related to real estate, the following are the most common sites to be investigated: the victim's home (house, apartment, garage, garden, yard, etc.); open area (forest strip, afforestation, sewage collectors, etc.). Instead, our research has shown that the list of survey sites for real estate homicides is much wider. Yes, because the victim is often held captive before signing documents, the victim's detention facilities may be subject to inspection. If the property owner is placed in a psychiatric hospital, the premises of that hospital as well as the ward where the victim was held are also subject to inspection. It is concluded that in 95% of cases, depriving the victim of life, criminals try to hide the motive for murder and perform various stagings: suicide, accident, natural death (for example, introduce a drug that is rapidly eliminated from the body or add to food toxic substances that gradually destroy organism). Criminals often create negative circumstances that misinform the pre-trial investigation bodies and help to put forward versions of false motives, persons who are allegedly involved in the murder, and so on. In this regard, when inspecting the scene, you must first pay attention to the negative circumstances, ie the artificial creation at the scene of those traces that should not be in such circumstances, or the absence of traces that must be in such mechanism of crime.

Key words: *real estate, construction, real estate market, interrogation, murder, disappearance of a person, investigative (search) actions, criminal offense.*

Постановка проблеми. Ряд вчених наголошують на тому, що у структурі вбивств із корисливих мотивів окреме місце посідають вбивства, спрямовані на отримання певних майнових прав, а саме права на житлову площу (право власності на житлове приміщення або інше нерухоме майно). Проте, відповідно до чинного законодавства подібні дії кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України, тобто як умисне вбивство, учинене з корисливих мотивів. Об'єктом злочину відповідно до цієї статті є життя людини. За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується у випадку, коли винний, що позбавив життя потерпілого, хотів одержати у зв'язку із цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти житлом у нашому випадку), одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат або зобов'язань (одержати спадщину) або досягти іншої майнової винагороди. До того ж не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, достатньо, щоб цю мету він переслідував під час його вчинення [1, с. 45]. Як свідчить практика, факти зникнення особи також нерідко пов'язані із заволодінням її нерухомістю, і завданням правоохоронних органів є, насамперед, вжиття дієвих заходів, спрямованих на визначення правильної кваліфікації діяння при прийнятті рішення за фактом зникнення або смерті особи, та проведення першочергових заходів, спрямованих на з'ясування всіх обставин, що мають значення для справи.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що організаційно-підготовчі заходи при розслідуванні вбивств неодноразово розглядалися в наукових працях Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова, В. П. Колмакова, В. А. Образцова, О. Р. Ратинова, М. В. Салтевського, А. М. Селиванова, Р. Л. Степанюка, К. О. Чаплинського, М. П. Яблокова та інших вчених. Тим часом, проведений аналіз показав, що організаційно-підготовчі заходи при розслідуванні вбивств, а також зникнень осіб, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, дотепер не достатньо досліджені науковцями.

Метою статті є встановлення особливостей організаційно-підготовчого етапу при розслідуванні вбивств, а також зникнень осіб, пов'язаних із заволодінням нерухомістю.

Основний зміст. Як свідчить практика, незаконно заволодіти нерухомістю можна у різний спосіб: через вчинення шахрайських дій, через вимагання передати право на нерухомість, через утримання власника нерухомості в неволі і переоформлення за цей час нерухомості на злочинців. Нерідкими є випадки позбавлення життя володільця нерухомістю з метою заволодіння цією нерухомістю.

Разом з тим, В. С. Суходубов слушно підмічає, що вчинення вбивств із метою заволодіння житлом особи перетинається із учиненням широкого спектра інших кримінально-караних діянь. Ідеться про злочини у сфері службової діяльності; злочини проти громадської безпеки; злочини проти власності; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інші злочини проти життя та здоров'я особи. Діяльність із учинення вбивства, поєднаного із заволодінням житлом громадян, не має відкритого характеру. Особа може ретельно маскувати свої дії, приховуючи їх від оточуючих, сполучати із учиненням інших злочинів (подробкою документів, шахрайством, зловживанням службовим становищем тощо) [2, с. 118].

Слід вказати, що вбивства, що вчинюються особами, які знайомі потерпілому і яким він довіряє (члени сім'ї, родичі, друзі, сусіди, тощо), часто супроводжуються інсценуванням природної смерті чи нещасного випадку, що значно ускладнює встановлення факту насильницької смерті. Далеко не останню роль у цьому відіграють установи, які видають свідоцтва про смерть. Як свідчить практика, останнім часом значно зросла кількість випадків видачі лікарських свідоцтв про смерть «не судово-медичними» установами, а звичайними медичними закладами, які з технічних або інших причин об'єктивно неспроможні розпізнати насильницьку смерть, її причини та механізм [3, с. 44]. Вказане свідчить про факти службових підроблень, відповідальність за які передбачена ст. 366 КК України. До того ж, нерідко особи, які наділені владними повноваженнями, зловживають ними і отримують неправомірну винагороду для самих себе чи інших фізичних або юридичних осіб, всупереч інтересам служби із корисних спонукань. За таких обставин дії слід кваліфікувати ще за ст. 364 КК України.

У криміналістичній літературі акцентується увага на тому, що вчиненню вбивства, поєднаного із заволодінням житлом, може передувати й захоплення особи з метою змусити її передати право власності на житло злочинцям [4, с. 201]. У цьому розрізі А. В. Андрушко зазначає, що в сучасній Україні фактично будь-яка людина, не обов'язково психічно хвора, може бути госпіталізована до психіатричного закладу в примусовому порядку, якщо лікар-психіатр доведе, що вона, для прикладу, виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих. При цьому, він звертає увагу, що цей злочин вчиняється здебільшого з корисливих мотивів (насамперед задля заволодіння нерухомістю) [5].

Наші дослідження також показали, що у 12% випадків злочинці вивозять власника житла до села і там його утримують у неволі, у 3% випадків поміщують у психіатричну лікарню. Позбавившись потерпілого, злочинці здійснюють незаконні угоди цивільно-правового характеру різними способами. Одним із поширених способів є укладання угоди від імені власника, коли або знаходиться особа, схожа на власника, або підробляється паспорт власника [6, с. 231]. За таких обставин окрім основного складу, дії злочинців слід кваліфікувати ще й за ст. 151 КК України (незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги), ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини) тощо.

Якщо висувалася вимога передачі права на нерухомість з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, поряд із основним складом дії злочинців слід кваліфікувати за ст. 189 КК України.

Особливістю досліджуваної категорії вбивств є те, що особа жертви (потерпілий) при розслідуванні вбивства, поєднаного із заволодінням житлом в результаті настання біологічної смерті може досліджуватись лише опосередковано. Так, отримання даних про особу жертви (потерпілого) може бути отримано через допит рідних, близьких, співробітників та службових осіб різних державних та приватних структур (закладів міністерства охорони здоров'я, правоохоронних органів, ріелторських та нотаріальних контор), знайомих, друзів, колег по роботі та ін. У цьому зв'язку, дослідженню особи та встановленню окремих обставин події буде сприяти дослідження обстановки вчинення злочину, слідової картини злочину [7, с. 262]. До того ж, плануючи допит вказаної категорії осіб слід якомога докладно отримати інформацію про їх відносини із потерпілим, а також спростувати версію про причетність цих осіб до вбивства з метою заволодіння нерухомістю потерпілого.

Д. А. Птушкін у таких ситуаціях бачить з'ясування низки обставин, зокрема причин смерті особи, факту видачі злочинцям свідоцтва про смерть, факту звернення злочинців до юридичних та фізичних осіб з питань щодо відчуження житла, та причетності цих осіб до вчинення злочину тощо. При цьому з метою встановлення факту та обставин смерті особи, житло якої було відчужено після її смерті, зазвичай проводяться такі заходи: отримання інформації про особу, яка повідомила до поліції про смерть власника житла; з'ясування, чи є у померлого власника родичі, які є законними спадкоємцями; з'ясування, чи було виявлено документи, що засвідчують особу померлого власника, та правовстановлюючі документи на житло; хто знайшов і куди потім було передано ці документи; з'ясування, чи є, згідно з правовстановлюючими документами, інші власники житла [8, с. 154].

К. О. Чередник також наводить ситуації, коли шахрайські дії вчиняються у відношенні нерухомості померлих осіб або осіб, які зникли безвісно. За таких обставин злочинці не мають відношення до смерті потерпілого, а використовують вже існуючий факт з метою незаконного заволодіння правом на нерухомість. У першому випадку в основному підробляється свідоцтво про шлюб з померлою особою у минулому часі або заповіт. У другому випадку об'єктом підробки є свідоцтво про смерть (13%). Заповіт, довіреність може виготовлятися на фальшивому бланку, із високоякісною підробкою засобів захисту. Відчуження майна за таким «дорученням» може відбутися лише через недогляд ріелтора. Але зустрічаються й випадки, коли фальшиве доручення виготовляється на справжньому нотаріальному бланку, списаному як втрачений або знищений. Найчастіше нотаріуси в таких випадках заявляють, що бланк було вкрадено, а печатку й підпис – фальсифіковано. І довести, що нотаріус свідомо передав бланк шахраям, а тим паче, одержав за це певний хабар, дуже складно. Вказане зумовлює проведення допиту нотаріуса щодо обставин зникнення бланків суворої звітності, наявності на документах його підписів, почерку, печаток та штампів. Крім того, необхідно провести експертизу на предмет підробки документів, які використовувалися під час здійснення правочинів [9, с. 178-179].

Досліджуючи обставини зникнення (вбивства), слідчий повинен паралельно з'ясувати стиль життя потерпілого, його трудову діяльність, місця проживання, стан здоров'я, інші відомості, що вкажуть на те, чи міг потерпілий несподівано змінити місце проживання, роботи, покінчити життя самогубством, померти з певних причин, загинути в результаті нещасного випадку тощо. Необхідно відібрати відповідні характеристики з місця проживання, роботи, навчання, строкової військової служби та ін. [4, с. 203].

Як вже зазначалося, одним із елементів організаційно-підготовчого етапу допиту є збирання оперативних даних. При цьому перевірка оперативної інформації проводиться також шляхом зіставлення її з наявними достовірними даними [10, с. 23]. Особа, яка подає заяву чи повідомлення про зникнення потерпілого, є найбільш цінним джерелом доказової інформації, оскільки вона повідомляє первинні відомості у справі. Тому відібрання пояснень від заявника є надзвичайно важливим і повинно включати з'ясування: часу та обставин зникнення, останнього місця перебування зниклого, кола осіб, з якими останній контактував напередодні зникнення, детальних відомостей про особу зниклого (освіта, робота, сімейний, матеріальний стан), його відносини з іншими особами (родичами, друзями, співробітниками) тощо. Що стосується вбивства, то перевірка підстав для відкриття кримінального провадження відбувається в загальному порядку. Другим за важливістю питанням після обставин зникнення є коло осіб, з якими потерпілий постійно контактував або бачився напередодні зникнення. До них, зокрема, належать: члени сім'ї, родичі, сусіди, друзі, співробітники, особи, які контактували з потерпілим в силу своєї професії (таксисти, бармени, офіціанти, продавці магазинів, аптек, інспектори, перукарі тощо). Відбираючи пояснення від заявника та інших осіб, потрібно в першу чергу з'ясовувати наявність

обставин, які прямо чи опосередковано вказують на вчинення злочину щодо зниклого, зокрема і щодо житла останнього. Необхідно встановити, чи мав намір потерпілий відчужити житло, причини такого рішення, коло осіб, з якими потерпілий мав конфлікти, недавні знайомства, зв'язки з представниками злочинного світу тощо [4, с. 203]. Важливим фактором підготовки до допиту є ознайомлення з відомостями про фізичні дані та можливі вади особи, яку допитують з приводу обставин, що стосуються зникнення або вбивства особи.

Втім, як слушно наголошує О. В. Ряшко, не можна недооцінювати роль осіб, які мають якісь вади. Особи з певними фізичними вадами хоча і не завжди можуть повідомити достовірну інформацію, але ж незряча людина може добре охарактеризувати особливості голосу, а людина, яка погано чує, особливу увагу зверне на міміку та риси обличчя, саме тому слідчий має добре ознайомитись зі всіма даними, які характеризують особу допитуваного, враховуючи його фізичний та психічний стан, що зрештою буде сприяти визначенню найбільш ефективних шляхів допиту [11, с. 3].

Відіграє важливу роль факт звернення злочинців до юридичних та фізичних осіб з питань щодо відчуження житла, власником якого була померла, та з питань отримання певних документів. Для цього необхідно спланувати допит працівників комунальних служб, працівників державної міграційної служби, працівників реєстраційних служб та ін. У разі потреби ці документи слід вилучити шляхом тимчасового доступу до речей та документів або, у разі відмови, обшуку. Встановлення даних фактів є дуже важливим, оскільки від цього залежить кваліфікація злочину [6, с. 232].

Слід підтримати Є. Ю. Березутського, який стверджує, що домінуючою основою інформаційної бази розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їх нерухомістю, є місце події. В криміналістиці місце події – це найважливіший інформаційний вузол, осередок численних і різноманітних «фактів-станів», причинно або іншим чином пов'язаних з розслідуваною подією, і тому релевантних в кримінально-правовому, процесуальному і тактико-криміналістичному відношенні [12, с. 3]. Важливу доказову інформацію в таких справах може надати огляд житла чи іншого останнього місця проживання (перебування) потерпілого. Слідчий повинен зосередити свою увагу не лише на встановленні слідів боротьби чи крові, які очевидно вказують на наявність ознак злочину, але й на ті речі та документи, які можуть вказувати на плани та наміри потерпілого вчинити певні дії, ідентифікувати знайдений в майбутньому труп тощо [4, с. 203].

Аналіз юридичної літератури показав, що вчені при розслідуванні вбивств, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, виокремлюють такі найбільш розповсюджені місця події, що підлягали слідчому огляду: домоволодіння потерпілого (будинок, квартира, гараж, город, подвір'я тощо); відкрита місцевість (лісосмуга, лісопосадка, каналізаційні колектори тощо). Натомість, наші дослідження показали, що перелік об'єктів огляду місця події при вбивствах, пов'язаних із заволодінням нерухомістю, набагато ширший. Так, через те, що потерпілого перед підписанням документів нерідко тримають у неволі, об'єктом огляду можуть бути місця утримання потерпілого. У випадку поміщення власника нерухомості до психіатричної лікарні, огляду також підлягає приміщення цієї лікарні, а також палата, в якій тримався потерпілий.

За наявності підстав припускати вчинення вбивства потерпілого або виявлення трупа з ознаками насильницької смерті потрібно провести перевірку версії про вчинення злочину саме набувачами житла потерпілого. З'ясування долі жилого приміщення передбачає: з'ясування факту укладення договору про відчуження житла до або після зникнення (смерті) потерпілого; перевірку законності процедури нотаріального посвідчення та державної реєстрації угоди про відчуження житла, якщо така мала місце; з'ясування відносин між набувачами житла та потерпілим [4, с. 203].

Висновки. Як показав аналіз матеріалів судово-слідчої практики, у 95% випадків, позбавляючи потерпілого життя, злочинці намагаються приховати мотив вбивства та здійснюють різноманітні інсценування: самогубства, нещасного випадку, природної смерті (наприклад вводять препарат, який швидко виводиться із організму або додають до їжі отруйні речовини, які поступово руйнують організм). Нерідко злочинці створюють негативні обставини, що дезінформують органи досудового розслідування та сприяють висуненню версій щодо хибних мотивів, осіб, які начебто мають відношення до вбивства тощо. У зв'язку із чим, під час огляду місця події необхідно насамперед звертати увагу саме на негативні обставини, тобто штучне створення на місці події тих слідів, які не повинні бути за таких обставин, або відсутність слідів, які повинні обов'язково бути при такому механізмі вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Бережний С. Д. Відповідальність за вбивство з корисливих мотивів. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11 (99). С. 44-48.
2. Суходубов В. С. Постановлення проблеми щодо розроблення окремої криміналістичної методики розслідування вбивств, поєднаних із заволодінням житлом. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Випуск 18. С. 112-121.
3. Ковальов А., Кравченко Ю. Факти насильницької смерті можуть залишитися поза увагою правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2010. № 12. С. 43-45.
4. Андрійв Д. М. Встановлення взаємозв'язку між фактами зникнення або вбивства потерпілого та заволодіння правом власності на житло. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 199-205.
5. Андрушко А.В. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти* : матер. III Всеукр. наук.-практ. конфер. (11–12 бер. 2016 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Івано-Франк. ун-т права ім. Короля Данила Галицького, 2016. С. 201-204.
6. Обшалов С.В. Оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств, пов'язаних із заволодінням житлом: проблеми теорії та практики. *Підприємство, господарство і право*. № 9/2020. С. 299-233.
7. Суходубов В.С. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств з метою заволодіння житлом. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7.
8. Птушкін Д.А. Організаційні заходи та визначення напрямів розслідування шахрайств, учинених щодо об'єктів нерухомого майна громадян, відповідно до типових слідчих ситуацій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 151-154.
9. Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями: дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2019. 270 с.
10. Князєв С.В. Виявлення та перевірка оперативної інформації при протидії злочинам, що вчиняються на ринку житла. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1 (32). С. 22-26.
11. Ряшко О.В. Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування: юридично-психологічний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2009. С. 3-7.
12. Березутский Е.Ю. Актуальные вопросы теории и практики исследования материальной обстановки места убийства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Иркутск, 2001. 22 с.